

Maja Katušić, *Živjeti u Kotoru u 18. stoljeću*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2023, 242 str.

Knjiga *Živjeti u Kotoru u 18. stoljeću* zaokruženo je djelo višegodišnjih istraživanja Maje Katušić, više znanstvene suradnice na Znanstvenom odjelu za povijesne izvore i digitalnu povijest pri Hrvatskom institutu za povijest, a temelji se na doktorskoj disertaciji koju je obranila 2013. godine na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu. Izvori koji su pružili autorici bogatstvo podataka o životu u Kotoru tijekom 18. stoljeća matične su knjige župe sv. Tripuna u Kotoru, koje obiluju tisućama imena, zanimanja i službi. Ti podaci oslikali su, koliko je to moguće, život i svakodnevicu grada Kotora u datom periodu vremena.

Na samom početku knjige, u *Uvodu* (1-20), autorica daje pregled polazišta i već postojećih spoznaja. Posebnu pažnju pritom je pridala povijesnoj demografiji budući da su okosnica i glavni izvor ovog istraživanja upravo matične knjige o kojima također ima riječi u uvodu, kako općenito tako i posebno o onima iz župe sv. Tripuna.

Kako bi zaronila u dublju analizu materije, u drugom poglavlju *Kotor u 18. stoljeću* (25-41) autorica čitatelja najprije upozna je s Kotorom – njegovom geografijom i kratkim povijesnim pregledom, nužnim za razumijevanje razdoblja koje istražuje. Reljefna specifičnost koju autorica spominje iznjedrila je povijesno-geografski i geostrateški značaj bokokotorskog zaljeva, a samim time i grada Kotora. Arheološki zapisi svjedoče prisutnost čovjeka u Boki još od neolitika, preko Ilira pa do rimske provincije Dalmacije. Bokom se potom izmjenjivala bizantska i vlast zetskih vladara. Tijekom vremena grad Kotor se izdigao kao upravno i političko središte Zaljeva. Srednji vijek obilježile su intenzivne smjene vlasti da bi u konačnici, nakon kratke samostalnosti, Boka kotorska došla pod mletačku upravu. Osmanska prisutnost utjecala je na izmjenu granica, a nakon mira u Požarevcu na području Boke nastupa razdoblje mira koje će potrajati do vremena pred konačni pad *Serenissime* 1797. godine. Vrhunac kulturnog, društvenog i gospodarskog razvoja Boke kotorske događa se u 18. stoljeću.

Treće poglavlje, *Stanovništvo Kotora u mletačkim popisima* (41-57), posvećeno je stanovništvu Kotora istraživano na temelju mletačkih popisa koji su poslužili kao povijesno-demografski izvor i odlična nadopuna već spomenutim matičnim knjigama. Najraniji podaci o broju stanovnika Kotora zabilježeni su sredinom 16. stoljeća, koje su u svojim izvještajima Veneciji iznosili sindici i rektori, no za te je izvještaje važno naglasiti da se ne radi o statističkim podacima već o slobodnoj procjeni izvjestitelja. U daljnjem tekstu autorica donosi statističke podatke iz mletačkih popisa broja stanovnika te prati demografski pad ili rast, mortalitet i natalitet. Na mortalitet su utjecali, možemo reći, „standardni demografski faktori“ kao što su glad, bolesti i rat. Autorica se osvrnula i na obiteljsku strukturu stanovništva, koliko je to bilo moguće iz postojećih izvora. Što se vjerske strukture tiče, na nju su utjecali poglavito politički čimbenici – osmanska prisutnost u zaleđu i migracije kao posljedica te prisutnosti. Međutim, Kotor je u ranom novom vijeku bio katoličko središte Boke kotorske, o čemu svjedoče brojne crkve i katoličko svećenstvo u gradu, ali je nezaobilazan segment vjerskog života bilo i pravoslavno stanovništvo. U ovom se poglavlju autorica dotiče i statističke analize plemićke strukture grada Kotora.

Slijedi četvrto poglavlje naslova *Prirodno kretanje stanovništva* (67-80) koje razmatra daljnju problematiku vezanu uz demografsku povijest Kotora. Iako matične knjige pružaju najkompletniju evidenciju mortaliteta i nataliteta i mogu dati uvid u opće smjernice razvoja, zbog brojnih metodoloških i strukturalnih ograničenja ipak ne mogu u potpunosti rekonstruirati prirodno kretanje stanovništva. Nije moguće napraviti usporednu analizu s popisima stanovništva budući

da je popisna metodologija bila različita. Također, brojni su segmenti kotorske gospodarske i društvene povijesti, te zdravstvene povijesti neistraženi ili samo slabo istraženi pa je i iz te perspektive teško iskristalizirati sliku prirodnih kretanja. Uzevši sve to u obzir, autorica se u ovom slučaju okreće brojčanom prikazu rođenih/krštenih, vjenčanih i umrlih, te joj je cilj ukazati na potencijalna odstupanja koja mogu upućivati da su u određenom vremenskom razdoblju dugoročni i/ili kratkoročni egzogeni čimbenici, kao rat, glad, bolest i sl., utjecali na vitalnu statistiku. U nastavku teksta iznose se statistički podaci godišnje raspodjele krštenja, dana krštenja, godišnje raspodjele sklapanja brakova, dana vjenčanja, te godišnje raspodjele preminulih.

Kako četvrto poglavlje statistički obuhvaća prirodno kretanje stanovništva, tako peto *Sezonalnost i demografska kretanja* (83-94) donosi statističku obradu podataka iz nove perspektive. Šesto poglavlje, *Krizne godine – rat i glad* (99-110), osvrt se na utjecaj spomenutih pošasti na demografsko kretanje stanovništva, odnosno, kako je rat utjecao na krštenja, vjenčanja i umiranja, te kako su izgledale godine gladi u Kotoru. U sedmom poglavlju naslovljenom *Začeta, rođenja i krštenja* (117-128), autorica obrađuje te aspekte demografske povijesti Kotora. Prvi dio odnosi se na trajanje reproduktivnog razdoblja i broja poroda, te spolnu strukturu krštenih. U daljnjem tekstu obrađuju se imenska struktura krštenih, pitanje blizanaca, djeca rođena nakon smrti oca, te podatke o nezakonitoj djeci i nahodi. Osmo poglavlje *Vjenčanja i brakovi* (135-150) osvrt se na vjenčanja i brakove kroz prosječnu dob zaručnika, mjesta sklapanja brakova, ponovno sklopljenih brakova te odnos vjenčanja i migracija, odnosno mjesta podrijetla i areala useljavanja ženika te društvenu uključenost ženika u kotorsko društvo. Deveto poglavlje *Smrtnost i umiranja* (155-166) obrađuje podatke o mortalitetu koje je autorica istražila iz matičnih knjiga. Na ovom se mjestu najprije donose podatci o spolnoj i starosnoj strukturi preminulih, potom o smrtnosti dojenčadi i djece, a zatim se pažnja posvećuje pripadnicima kotorskog stanovništva koji su nadživjeli prosječnu dob Kotorana. Posljednje stranice ovog poglavlja obrađuju uzroke i mjesta smrti.

Deseto poglavlje ove knjige nazvano je *Zanimanja i društvene veze* (171-208). Svako od postojećih zanimanja koje je autorica popisala iz dostupnih izvora, obrađeno je u zasebnom potpoglavlju. Autorica ih je, mogli bismo reći, hijerarhijski posložila – od najviše rangiranih službi do veslača i kažnjnika na galijama. Redom, najprije obrađuje predstavnike vlasti i službenike grada, potom vojnike, postrojbe i vojne službe koje su podijeljene na kopnenu vojsku, mornaricu i napoljetku admirala kotorske luke. Nakon vojske istraživanje se usmjerava prema pomorcima i trgovcima, obrtnicima, zdravstvenim djelatnicima, umjetničkim zanimanjima, a poglavlje završava s poslugom i drugim pomoćnim zanimanjima, te već spomenutim veslačima i kažnjenicima na galijama. U *Zaključku* (211-215) autorica sumira istraživačke rezultate predstavljene u knjizi i još jednom ističe vrijednost te važnost matičnih knjiga kao izvora za povijesna istraživanja.

Knjiga Maje Katušić predstavlja iznimno detaljno istraživanje kotorske svakodnevnice i života u 18. stoljeću bazirano na matičnim knjigama koje je autorica temeljito obradila i iznijela dostupne podatke. Prvenstveno analizom demografskih kretanja došla je do spoznaje da i kotorski, kao i cjelokupan priobalni istočnojadranski prostor, pokazuje određene obrasce sezonalnosti ukazujući da su postojala razdoblja tokom godine kad se stanovništvo više radalo, vjenčavalo i umiralo. Na to je utjecalo društveno okruženje, običaji, tradicija, crkvene norme te gospodarska aktivnost stanovnika. Naravno, na demografska kretanja utjecali su i već ranije spomenuti rat, glad, nestašica i bolesti. Kako su ovi navedeni čimbenici povezani, krize često nisu bile izolirani događaji. Osim kvantitativnih podataka, matične knjige pružile su autorici uvid i u bogatu i živu interakciju kotorskih građana – njihova zanimanja i službe – koji su utjecali na međusobnu po-

vezanost i ritam demografskih kretanja. Autorica upućuje na mogućnosti daljnjih istraživanja, a to je detaljnija raščlamba društvenih struktura samog grada – poglavito gradskog plemstva i građanstva. Sugerira i brojne druge izvore, poglavito kotorske bilježničke spise. Knjiga Maje Katušić bogat je izvor podataka i plod višegodišnjeg istraživanja koje je iznjedrilo velik doprinos hrvatskoj historiografiji.

Matea Marušić

Vesna Miović, *Židovi u Dubrovačkoj Republici 1546. – 1808.* Zagreb; Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2024, 204 str.

Istraživanje tema o položaju židovske populacije u sklopu različitih državnih zajednica uvijek se pozicioniralo kao visoka prioritetna točka u europskoj i svjetskoj historiografiji, oslanjajući se na položaj istih u modernosti i suvremenosti (19. i 20. stoljeće). Međutim, na dubrovačkom primjeru, vremenski raspon istraživanja položaja dubrovačkih Židova sveden je na razdoblje Republike, ponajviše od osnutka geta do sloma Republike 1808. godine. Istraživanjem položaja dubrovačkih Židova u posljednja dva desetljeća sustavno se bavi Vesna Miović. Uspjesi nakon objave knjiga *Židovski geto u Dubrovačkoj Republici 1546. – 1808.*, *Židovke u Dubrovačkoj Republici* i *Židovski rodovi u Dubrovniku 1546. – 1945.* potaknuli su Vesnu Miović da nakon pronađenih dokumenata u Arhivu Dubrovačke biskupije i Arhivu Židovske općine u Dubrovniku svoj istraživački opus obogati još jednom značajnom historiografskom monografijom.

Nova knjiga Vesne Miović, *Židovi u Dubrovačkoj Republici 1546. – 1808.* objavljena je u izdanju Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku kao 43. knjiga u seriji *Monografije*. Knjiga je podijeljena na ukupno deset poglavlja, predstavljajući ukupan položaj dubrovačkih Židova u političkoj, gospodarskoj i kulturnoj sferi. Autorica se na temelju interdisciplinarnosti i komparativnim metodama usredotočila prikazati različit položaj ove društveno marginalizirane skupine od osnutka geta 1546. do sloma Republike 1808. godine. Posve je jasno kako su egzistencijalni činitelji doprinijeli egzodusu Židova s Pirenejskog poluotoka na razne krajeve europskoga kontinenta. Svoje su utočište pronašli i u Dubrovniku, a autorica konstatira kako su najstariji spomeni o boravku Židova datirani u 1281. godinu, što je jasno definirano u poglavljima *Počeci i Osnutak geta 1546. godine* (11-27). Ova knjiga izvrstan je pokazatelj odnosa vlasti prema došljacima, a Židovi su u srednjem i ranom novom vijeku često mijenjali svoja prebivališta, kako zbog političkih tako i zbog egzistencijalnih te gospodarskih činitelja. Tako se daje zaključak kako su gospodarske okolnosti potaknule Židove za nastanjivanje na području Dubrovačke Republike.

Život židovske populacije u Dubrovačkoj Republici imao je dugačak razvojni tijek, s mnoštvom uspona i padova. Njihov položaj, prava i povlastice bili su česta tema rasprave na sjednicama Senata, stvarajući dojam kako je posrijedi nepoželjna trgovačka konkurencija koja svojim angažmanom može ugrožavati poslovanje domaćih trgovaca. Tako su dubrovački Židovi od nepoželjnih došljaka s vremenom postajali populacija od velike koristi za gospodarski razvoj Republike. Autorica je na temelju različitih primjera predstavila značaj Židova u trgovačkom posredstvu, diplomatskim misijama Republike i konzularnoj službi, predstavljajući važnu egzistencijalnu i institucionalnu održivost države. Također, ona ističe i vrlo zapažujuću institucionalnu vertikalnu dubrovačkih Židova u poglavlju *Iz svakodnevnog života* (111-146), što ujedno